

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
PSS NR 9/2015 ISSN 2084-3011
DOI: 10.14746/pss.2015.9.5

Dominika Rašová

Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

dominika.rasova@ucm.sk

Data przesłania tekstu do redakcji: 28.03.2014

Data przyjęcia tekstu do druku: 01.06.2014

Expresívne ilokučné akty v politickej talkshow

ABSTRACT: Rašová Dominika, *Expresívne ilokučné akty v politickej talkshow* (Expressive Illocutionary Acts in a Political Talk Show). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 9. Poznań 2015. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 77–90. ISSN 2084-3011.

This article focuses on the pragmatic dimension of language phenomena with respect to the expressive and emotional aspect of Slovak and German. The aim is to monitor the use of language and the relationship to language users and relationship to language sign. The study focuses on the intentions of users and the importance of pragmatic language of political and publicistic discourse. The primary focus will be on expressive illocutionary acts and their specific realisation.

KEYWORDS: pragmatics; illocutions; talk show; illocutionary indicators; metapragmatics; irony; expressivity; emotive aspect

1.

Pragmatika v rečovom konaní účastníkov politickej talkshow v čase volieb súvisí s realizáciou intencie, prostredníctvom ktorej komunikanti projektujú svoj vzťah k znaku a k prijímateľovi. Intenciu realizujú v rámci **ilokučného aktu** (IA), ktorý plní **ilokučnú funkciu** (IF). Každý IA má konštantnú propozíciu, no variabilnú IF. Komunikačné stratégie hovoriacich spočívajú v postupnej realizácii IA, ktorá je podriadená komunikačnému zámeru. Na dosiahnutie komunikačného zámeru prostredníctvom komunikátu s konkrétnou komunikatívnou funkciou sa využíva množstvo čiastkových IA s konkrétnou IF. Komunikatívna funkcia je abstraktný organizačný princíp, ktorý sa môže kryť s IF. Z uvedeného vyplýva, že ak má mať politický alebo publicistický diskurz persuzívnu a apelatívnu komunikatívnu funkciu, hovoriaci využije prostriedky s výzvovou, výčitkovou, nabádacou IF.

1.1. Indikátory expresívnych ilokučných aktov

Politická situácia v predvolebnom období sa podpisuje pod expresívnosť a emocionálnosť prejavu, prezentáciu tvrdení a boje o slovo, ktoré priamo determinujú vysokú frekvenciu expresívnych IA v politickej talkshow. V súlade s vymedzením expresívnosti a emocionálnosti J. Findru (2004) je potrebné rozlišovať, či je subjektívne vyriešená výpoveď len expresívna (vyjadrenie mienky, hodnotenie, ne-/súhlasenie) alebo zároveň aj emocionálna (vyčítanie, vyjadrenie údivu, dúfania, prekvapenia, hnevu). Vo všeobecnosti je výhodné členiť IA na nociónálne a expresívne a v rámci expresívnych vymedziť skupinu expresívno-emocionálnych IA.

Politické talkshow sú dôkazom, že v predvolebnom období sa realizujú konfigurácie expresívno-emocionálnych IA, z čoho vyplýva náležité obmedzenie sa na výrazne expresívne IA. To znamená, že IA hodnotenia je napr. spojený s vyjadrením hnevu. Emocionálnosť je v takýchto rečových aktoch spätá s expresívnosťou. Niekedy totiž nestačí kombinácia ukazovateľov intencie na jej identifikáciu, pretože dominantnú identifikačnú úlohu zohrávajú práve emócie.

Ukazovatele intencie sú prostriedky závislé na kontexte, ktoré sa týkajú vzťahu hovoriaceho a adresáta. Disponujú **ilokučnou silou** (IS), ktorá pomáha evidovať ilokučný smer po zapojení pragmatickej kompetencie. Ilokučná sila je sila ne-/jazykových prostriedkov zakázať, oznámiť, odporučiť, poradiť, donútiť, uraziť s istým perlokučným pôsobením (presvedčiť, volať strach, protirečiť). Ilokučná sila udáva pragmatický význam. Napriek tomu, že ukazovatele intencie majú zväčša „jednoznačnú funkciu, ktorá je výsledkom ich ustálenej interpretácie v jazykovom spoločenstve“ (Dolník 1993: 144), v politických talkshow sú prítomné rôzne kombinácie a modifikácie. V nasledujúcom prehľade sú zobrazené kombinácie indikátorov expresívnych IA zaznamenané v slovenskej relácii *O 5 minút 12* (O5M12) a nemeckej relácii *hart aber fair* (HAF), ktoré boli odvysielané v roku 2012.

1.2. Expresívne ilokučné typy

Expresívne IA sa v politických talkshow na základe uvádzaných ukazovateľov intencie modifikujú do rôznych **ilokučných typov** (IT). Triedy

Tabuľka 1. Kombinácie ilokučných indikátorov

Por. č.	Kritéria určenia	Ilokučné indikátory v HAF a O5M12			
		Reprezentatívne	Expresívne	Direktívne	Komisívne
1.	Morfologické	častice indikativ 1.osoba plurálu 1. osoba singuláru	častice adverbii kondicionál 2.osoba singuláru vokativ	častice imperativ kondicionál 2.osoba plurálu vokativ	budúci čas kondicionál častice neosobné tvary sloviess
2.	Parajazykové	dôraz pomalé tempo	intonácia rýchle tempo	melódia výška hlasu	dôraz rýchle tempo
3.	Syntaktické	oznamovacia veta súvetia systémové a nesystémové konštrukcie	oznamovacia veta zvolacia veta želacia veta nesystémové konštrukcie	rozkazovacia veta opytovacia veta jednoduché vety	rozkazovacia veta oznamovacia veta dlhé vety
4.	Logicko-sémantické	propozícia	propozícia	propozícia	propozícia
5.	Lexikálne	neutrálna lexika termíny cudzie slová	emocionálno-expresívna lexika frazeeologizmy	emocionálno-expresívna lexika neutrálna lexika	neutrálna lexika emocionálno-expresívna lexika
6.	Nejazykové	gestá rúk pohyb vrchnej časti tela	pohyb rúk pohyb tela mimika	gesto rúk pohľad	gestá rúk pohľad

IT sú odvodené od jazykových kategórii, čím sa potvrdzuje, že určitá jazyková forma môže indikovať istý typ ilokúcie, a tak odhaľovať vzťah medzi jazykovým systémom a systémom rečového konania v masmediálnej komunikácii. To znamená, že frekvencia nie je vyvodená len na základe performatívnych sloviess, tak ako v teórii rečových aktov J. Searla, ani na základe ilokučných sloviess (Austin 2000), pretože IS majú aj neslovesné výpovede a dokonca aj neverbálne rečové konanie. Rozlišovanie IF v jednotlivých IT má stupňovitý charakter, t.j. v jednom rečovom akte sa môže prekrývať niekoľko príbuzných IF.

Kompatibilné s významom vety môžu byť rôzne typy IA. **Ilokučný potenciál** (Meibauer 2008) svedčí o tom, že diskutéri majú k dispozícii množstvo alternatívnych formulačných možností. Ilokučné akty sú niekedy ambivalentné, to znamená, že majú dvojakú, aj protirečivú platnosť; vyslovenej výpovedi môžu zodpovedať viaceré intencie. Konkrétne ide o pochvalu s výčitkou, vyjadrenie ľútosti s iróniou, komisívnu výzvu alebo argument s výčitkou. V politických diskurzoch sa súčasne v rámci rečového aktu združuje viacero IT. Predvolebné obdobie determinuje prítomnosť expresívnosti v reprezentatívnych a direktívnych IA (hodnotiace

Tabuľka 2. Varianty ilokučných typov

Reprez.	O5M12	HAF	Expres.	O5M12	HAF	Direkt.	O5M12	HAF	Komis.	O5M12	HAF
konštatovanie	x	x	vyčítanie	x	x	inštruovanie	x		sľubovanie	x	
tvrdenie	x		presvedčanie	x		vyzyvanie	x	x	zaväzovanie sa	x	
rekapitulovanie		x	obhajovanie	x	x	napomenutie	x		garantovanie	x	x
vysvetľovanie	x	x	nesúhlasenie	x	x	upokojuvanie	x		pohrozenie	x	x
argumentovanie	x	x	súhlasenie		x	zisťovanie	x	x	hlásenie sa o slovo	x	x
opisovanie		x	oponovanie	x	x	zakázanie	x				
spresňovanie	x	x	namietanie	x	x	odporúčanie	x	x			
vyvodzovanie záverov		x	obviňenie	x		prosenie	x				
bilancovanie	x		vyjadrenie mienky	x	x	navrhovanie		x			
usudzovanie	x		ironizovanie	x	x						
uisťovanie	x	x	d'akovanie	x	x						
			pozdravenie	x	x						
			privítanie	x	x						
			pochválenie		x						
			vyjadrenie dúfania		x						
			vyjadrenie ľutosti	x							

konštatovanie, expresívna výzva). Rečové konanie politických aktérov so sebou prináša **moment ilokučnej zmeny**, ktorý je samoiniciovaný alebo je podnietený spoludiskutérom. V tejto chvíli sa náhle mení aj pragmatika. Príznačná pre politický diskurz je sekvenčná zmena IT: konštatovanie – výčitka – výzva.

2. Špecifiká expresív

Vysoká frekvencia expresívnych IT v politických talkshow nesúvisí len s volebným obdobím. Do príspevkov vkladajú komunikanti vždy niečo subjektívne, preto možno uvažovať nad tým, že je expresívna IF implicitná v každom rečovom akte. Výpovede politikov plnia funkciu symbolov, pocitov, subjektívneho vnímania.

Pri intencii hodnotiť objektívnu realitu a obhajovať svoju politickú stranu siahajú hostia v expresívnych IA po časticách („wir machen es einfach nicht” – konštatovanie s hnevom). Slovesné výrazové prostriedky s časticovým charakterom „no vidíte”, „no prosím” sa vyskytujú v začiatkovej pozícii expresívnych IA. Okrem výčitkovej IS sú typickým ukazovateľom pritakávania a súhlasu v politickom diskurze. Príznačnosť majú napriek nízkej frekvencii v politickom diskurze knižné pobádacie

častice „kieß“, „bodaj by“. Ide o optatívy, ktoré sú indikátorom direktívnych a expresívnych IA. Politickí aktéri nimi vyjadrujú výzvu alebo naliehavé želanie adresované k predstaviteľom opozície („bodaj by to bolo také jednoduché, ako sa tu prezentuje“). Na vyjadrenie priania sa v nemčine používa vzorec *wenn + bloß/do + ch/nur + Konjunktiv*, ktorým sa realizujú expresívne IA. Expresívno-emocionálny náboj majú postojové častice „bohužial“ a „leider“ s ambivalentnou platnosťou. Hostia tieto častice používajú s pragmatickým významom „prejaviť ľútosť“ („muss ich leider so sagen“) alebo tak signalizujú rezignáciu a ľahostajnosť. O expresívnosti IA vypovedajú zvolacie vety, ktoré obsahujú časticu „ved“ zdôrazňujúcu platnosť výpovede („ved to cítujem asi spred dvoch minút“; „ved to je zatiaľ iba nejaká vízia“). Expresívna modalita sa v politických talkshow nadužíva. Príznakové je opakovanie a koncentrovanie opytovacích, rozkazovacích a zvolacích viet na krátkej časovej ploche.

Hodnotenie a postoj hostia vyjadrujú v matrixových vetách s akcentovaným slovesným tvarom „ich vermute“, „ich bedauere“ – „my si myslíme“, „my vieme“. Takéto rečové akty obsahujú skalárne implikatúry, ktoré vypovedajú o škále informovanosti hovoriaceho. Podobný účinok majú výrazy istotnej modálnosti „možno“, „určite“ – „vielleicht“, „bestimmt“. Po vyčítaní a hodnotení sú vyrieknuté anaforické formulácie „čo považujem“ – „das halte ich fuer“. Uprednostňovanie osobného zámena „ich“ v nemeckej relácii je dôsledkom jazykovej praxe. V slovenskej relácii pôsobí osobné zámeno „ja“ z hľadiska komunikačného úzu príznakovito. 1. osoba singuláru osobných zámen a sloves má z hľadiska expresívnosti dôležitú persuzívnu funkciu, pretože signalizuje, že host prezentuje subjektívny názor. Vysokú frekvenciu zámena „ja“ v spojitosti s postojovými slovesami súvisí s porušením zdvorilostnej zásady skromnosti. Postojovými IA („hlásim sa k tomu“, „vidím to takto“ – „ich finde bemerkenswert, ich schätze“, „das halte ich nicht fuer ein generelles problem“) hostia a moderátori vyjadrujú názor k predchádzajúcemu kontextu. Hodnotenie hostia realizujú neslovesne výrazmi „podľa nás“, „podľa mňa“, „náš názor“ – „also fuer MICH“, „aus meiner sicht“, „meine gegenfrage“. Tieto výrazy anticipujú vyjadrenie vlastnej mienky alebo mienky politickej strany, ktorú zastupujú.

Výčítkové IT diskutérov vykazujú často problémy v syntaxi a v morfológii rečového konania. Napriek rečnickým zlyháním dokážu hostia

v prejave zaujať expresívno-emocionálnou lexikou útočnej povahy a neverbálnymi emfatickými prostriedkami („drobtina“, „šľak ma ide trafiť“ – „die krokodilstränen“, „marodes finanzsystem“, „der karneval“). Pragmaticky zaujímavé momenty prichádzajú v podobe okazionalizmov („gebrauchtwagenaufmotzer“, „staatskrisentheater“, „beruhigungsvokabular“), ktoré spolu s intonáciou a mimikou signalizujú odmietavý postoj a opovrhnutie. Napr. príležitostne utvorené slovo „kváziriešenia“ s pragmatickým významom „zdanlivé, akoby-riešenia“ implikuje výčitkovú IS. Hovoriaci slovom mieni problematické hodnoty navrhovaných riešení oponentov. Expresívnu IF má zveličujúci výraz „superštát“. Príznačný pre nemecký politický diskurz je akronym „merközy“ (tandem Merkelová + Sarközy) s varovnou IS. Pôvodný termín publicistického diskurzu sa s ľahkosťou aklimatizoval v politickom diskurze. Ide o tzv. kufrikové slovo (*Kofferwort*), ktoré nemecké médiá prezentujú aj vizualizáciou – fotografiou spojených tvárí.

Zbavené emócií, no nie expresivity, sú príspevky, v ktorých interferuje politický a právnický diskurz („ja ako právnik hovorím“). Právnický diskurz sa prejavuje zakrývaním emócií. Pri dosahovaní komunikačných cieľov hovoriaci využíva „poker face“ (Klincková 2011: 41). Pre diváka je príťažlivé, že predstaviteľ SNS sa dostáva do verbálnych konfliktov s predstaviteľom maďarsko-slovenskej politickej strany, ktorý si svoju stranícku kariéru zakladá na obhajobe menšinových záujmov. Moderátorka relácie hovoriacich zámerne a často konfrontuje. Tento verbálny spor má dokonca šancu predstihnúť spor predstaviteľov najmocnejších politických strán Slovenska. Podobné osobné a komunikačné spory ponúka nemecká relácia. Expresívne IA si medzi sebou vymieňajú predstavitelia najsilnejších nemeckých strán. Moderátorova intervencia do konfliktu absentuje. Dôkazom nepriameho kontaktovania je zámerne opakovaná lexéma *opposition* a chýbajúce zrakové signály, ktoré signalizujú expresívno-emocionálnu zainteresovanosť. Predvolebná politická talkshow je reláciou IA s výčitkovou IF, v ktorej sa prezentácia programového vyhlásenia vlády s ľahkosťou môže zmeniť na komplex vzájomných výčítiek opozičných strán. Moderátorskou taktikou je poskytnúť viac priestoru na gradovanie výčítiek ako na obhajobu.

Expresívnosť prejavu hostí je zviazaná s rýchlym tempom, bez ohľadu na to, či realizujú výčitku, nesúhlas alebo tvrdenie. Intenzita hlasu sa

exponuje v expresívnych a direktívnych IA. Pragmatika hlasitého prejavu moderátorov vypovedá o zámere uskutočniť komunikačnú výmenu alebo tematickú zmenu. Hlasitosť prejavu je indikátorom výzvy. So zvýšenými emóciami diskutérov v konfliktných komunikačných výmenách súvisí gestikulácia. Gestá na seba strhávajú pozornosť v expresívnych IA. Diváka primárne zaujme to, že sa komunikant pohybuje, nie to, čo hovorí. Zatiaľ čo hovoriaci protirečenie alebo odmietanie názoru zintenzívňuje gestami, odporca svoj neverbálny prejav potláča a pripravuje sa na verbálny odpor. Expresívno-emocionálne vystupovanie v nemeckej relácii súvisí s pozvanými hercami, hudobníkmi, ktorí sú ovplyvnení profesijnou mimikou, gestikuláciou i slovom. Začínajúci nesúhlas hosťa sa prejavuje napr. zmenou polohy tela alebo naopak úplným zastavením pohybov tela. Uzavretá poloha pri sedení signalizuje chladný postoj. Reč tela je veľavravná v etape sprevádzania ilokúcie emóciami. Pri nesúhlasnom IA hovoriaci odkloní hlavu od partnera a preruší očný kontakt. Reč tela je zreteľným indikátorom výčítiek, vyjadrenia prekvapenia, vyjadrenie hnevu a pohľadania.

K expresívnym IA patria privítania hostí, reaktívne poďakovania hostí a pozdravenia adresované účastníkom diskusie alebo externým adresátom. Vymenované IT nemajú len kontaktnú komunikatívnu funkciu. Absencia vecného obsahu pozdravov je síce zrejmá, ale ich používanie je záležitosťou subjektívnej intencie hovoriaceho. V každodennej komunikácii to môže znamenať, že ten, kto nechce, nepozdraví. V diskusných reláciách sú pozdravy, poďakovania, privítania a lúčenia formálne sprevádzané osloveniami, gestikuláciou a mimikou („vitajte pri O5M12“, „dobrý deň prajem všetkým“ – pohľad na M, potom do kamery; „tschuess“, „danke-schoen“, „vielen dank“ – vojenský pozdrav, podávanie rúk). Expresívnosť privítaní, poďakovaní a pozdravení je dôsledkom persuzívneho komunikačného zámeru. Moderátor nemeckej relácie pri uvítaní viackrát ďakuje publiku za potlesk, čím vyzdvihuje popularitu relácie. V diskusiách zodpovedá prezentácia a privítanie hostí odlišnej stratégii médií. Odlišnosti nastávajú aj v systéme pozdravení. Moderátor nemeckej relácie víta hostí a publikum hromadne a pri lúčení využíva neformálne pozdravné formulky „tschuess“, „mach’s gut“ typické pre tykanie. Zaujímavé je, že v tejto relácii absolútne absentujú pozdravy hostí, ktorí strácajú možnosť prvého kontaktu s divákom. Súčasťou pozdravných formuliek sú vokativy. D. Wunderlich (1976) vokativy vyčleňuje ako samostatný druh adresného

rečového aktu. Toto vymedzenie je pri súčasnom skúmaní diskurzu, zdá sa, nepostačujúce, keďže všetky druhy rečových aktov sú adresné a môžu byť komplementárnou súčasťou ktorýchkoľvek IA. Vokatívy majú kontaktnú funkciu, ktorá je v diskusných reláciách podriadená expresívnej IF a direktívnej IF. Oslovením spoludiskutéra sa zväčša začína realizovať výčitka. Vo všeobecnosti platí skutočnosť, že čím je výskyt oslovení v príspevku vyšší, tým je výpoveď expresívnejšia.

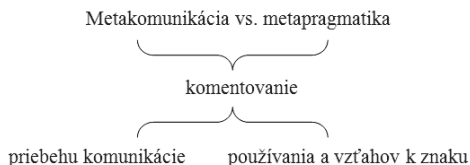
Expresívnym je každý IA, ktorý vypovedá o persuzívnej komunikačnej stratégii politika. Najviac expresívnosti je prítomnej v komisívných a direktívnych IA, ktoré vyžadujú vyjadrenie subjektívneho názoru. Voľbná reč je preplnená heslami, výstižnými výrazmi a leitmotívmi. Rozdiel spočíva v adresovaní rečového konania. Expresívne direktívne IA hostia smerujú adresátovi v komunikačnom kruhu alebo mimo neho. Kľúčovými slovami sú modálne slovesá v kondicionáli („mohli by ste“, „mali by ste“ – „er sollte“, „er koennte“), osobné zámená („my“, „vy“ – „er“) a priame oslovenia kontrahentov a publika („herr HG“, „der zuschauer spricht“, „die menschen“ – „pán predseda“, „diváci ocenia“).

2.1. Metapragmatické hodnotenie

So zvýšenou realizáciou expresívnych IA súvisí *metapragmatika*. Na základe hodnotiacich metapragmatických komentárov sa rekonštruje vzťah hovoriaceho ku komunikačnému partnerovi. Ide o hierarchicky najvyššie sledovaný jav, ktorý je prítomný v zámernom výbere a preferencii istých výrazových prostriedkov s intenciou hodnotiť použitie výrazových prostriedkov. Metapragmatika spočíva v tom, že hovoriaci komentujú vlastné použitie znaku, alebo že interpreti komentujú používanie znaku expedienta (Verschueren 1999).

Nasledujúca ilustrácia poukazuje na to, že metapragmatická dimenzia výrazových prostriedkov nie je identická s metakomunikačnou dimenziou.

Metakomunikačné komentáre súvisia s náročným riadením diskusie. Moderátori používajú výzvové IA typu „len to posunúť trošku na záver“, „aby to nebol váš monológ“, pán AD. Metakomunikačné komentáre používajú aj hostia, čím poukazujú na riadenie mediálneho dialógu: „wir sollten mehr ueber die präsideten und politiker reden als ueber

Obrázok 1. Vzťah metakomunikácie a metapragmatiky

parteilpolitische probleme (vyčíta riadenie MD) – rozprávame tu hodinu o deficite, ale nerozprávame o praktických riešeniach”.

Pragmaticky zaujímavá je kombinácia metakomunikačných a metapragmatických komentárov. Moderátorka konštatovaním oznamuje odchod dvoch hostí do inej relácie (643), (635), ktoré zdvorilo umocňuje ďakovným meta-komunikačným komentárom (636). Host(H5) jej rečové konanie posudzuje v metapragmatickom komentári ako nevhodnú výzvu (638).

(634) M: áno, musíte ísť do inej televízie (vyznieva ľútostivo, nie výzvovo) hm (pozvych).

(635) aj pre našich divákov taká informácia.

(636) takže ďakujeme pekne za zaujímavú diskusiu.

(638) H5: %to bolo priam ako výzva%, aby si prepli kanál.

Samostatné metapragmatické komentáre sú prítomné v rečovom konaní moderátorky („toto je naozaj veľmi emotívne”; „páni, poprosím vás o korektnosť a výstižnosť”), vo výčitkových IA hostí smerovaných ku komunikačnému partnerovi (265) alebo vo výzvach využívajúcich techniku ozveny (231, 232).

(265) H4: a TOTO všetko buď viete a zámerne tvrdíte opak alebo nevíete a potom nech nás boh chráni vašimi oko // ekonomickými opatreniami.

(231) H2: viete, tie knihy, o ktorých ste teraz hovorili, že mnohé píšete aj vy, tie sú bohužiaľ o marxizme, pán kolega a vy to.

(232) H1: prečo bohužiaľ?

Vysoký počet metapragmatiky súvisí v nemeckej relácii s expresívnymi IA moderátora, ktoré implikujú hodnotenie IA pozvaných hostí („das war eine politikerantwort, obwohl sind sie kein politiker, sie haben mehrere appelle mitbekommen, herr HG, sie sind auch ein brillianter rethoriker”).

Frekventované sú metapragmatické komentáre, ktoré hostia v relácii adresujú partnerovi v komunikačnom kruhu alebo externému adresátovi s cieľom ohodnotiť nevyhovujúce rečové konanie alebo ho naopak obhájiť („sie koennen nicht so abstrakt reden ueber den finanzsektor, er hat merkwuerdige spracharmut”).

2.2. Irónia zdvorilosti

Typickým príznakom politických talkshow je, že sa zdvorilosť stáva „maskou” pre iróniu. Ironická výpoveď dokáže vyťažiť zo zdvorilosti. G.N. Leech ironické rečové konanie spája s požiadavkou: „Ak musíš niekoho uraziť, urob to takým spôsobom, ktorý nebude v konflikte so zdvorilostným princípom a dovoľí adresátovi dospieť k zmyslu tvojej výpovede” (Leech 1983: 170). Tu treba poznamenať, že zásady zdvorilostného princípu sa v ironických RA dodržiavajú len formálne, t. j. vzniká napätie medzi formou a významom. Ironické rečové konanie je nepriame rečové konanie, v ktorom autor ponúka návod na správnu interpretáciu intencie. Premostením na politickú talkshow je v ironickej výpovedi diskutérov implikovaná kritika alebo nápadne zdvorilé poukázanie na porušenie kooperačného princípu („danke noch mal fuer die ergänzung” – „podme opätovne zostaviť širokú vládnu koalíciu, pravicovú”).

Ironická výpoveď ako súčasť nepriameho rečového konania je v konflikte s postulátom kvality, pretože predstavuje krátkodobú lož. Ide o druh „poetickej fikcie”, ktorá je sprevádzaná „emfatickou intonáciou” (Weinrich 2006: 48). Z hľadiska ilokučnej teórie sa význam kladného hodnotiaceho súdu mení na expresívny IA s pejoratívnym významom. Irónia je „umeenie povedať niečo bez toho, že by to bolo skutočne vyslovené” (Borecký 2000: 30). Iróniu s obľubou využívajú politici v rečových aktoch, ktorých perlokučným efektom je komunikačného partnera pred publikom verbálne zhodiť („ja si dovoľím povedať k preukazovaniu pôvodu majetku, lebo to sa tak dobre počúva” – irónia, naráža na manipuláciu verejnosti).

Irónia nemusí mať vždy negatívny efekt. Závisí od komunikačného partnera, ako sa s kritikou alebo jemných výsmechom vyrovná. Optimizmus prítomný v nemeckej relácii má silu využiť iróniu v prospech kooperácie a odpútať pozornosť hostí od závažnosti diskutovanej problematiky.

Ak kritické hodnotenie v ironii prekročí bariéru únosnosti, hovorí sa o sarkazme.

(33) M: sie haben gesehen, wie herr HG leidet (irónia – vôbec netrpel).

(34) wahrscheinlich ï (vytvára napätie medzi H).

(35) H1: hihhi (na iróniu reaguje smiechom).

Ironické rečové konanie je v kontexte politického diskurzu ľahko identifikovateľné. Prediktabilita irónie súvisí s tým, že rečové akty sú nápadne zdvorilé, vyjadrujú súhlas s oponentom, pričom ich pravým zámerom je kritika. Obsahujú hodnotiace výrazy a intenzifikátory („to je úplne féroové” – „so gravierende fehler”), ironické zdvorilostné formulky (ďakujeme pekne za takú pomoc). Irónia sa dá predvídať v súvislosti s nepriamym kontaktovaním. Politik ironickú výpoveď vedome smeruje k diskutérovi, ktorý arogantne prezentuje svoje „neomylné” názory („tu vie niekto najviac”; „treba byť neomylný ako niekto” – príslušníci politickej strany). Percepčné signály („ehm” = „ehm”), ktoré sa prevažne klasifikujú ako výrazy zdvorilosti, pomocou príznakovej intonácie nadobúdajú ironický podtón. Známe sú aj prípady prehnane zdvorilej výzvy („vážený pán predsed a národnej rady”; „boli by ste taký láskavý”). Do irónie prechádza aj negatívna forma zdvorilej otázky („nemohli by ste byť tak dobrý”; „nemohol by som, prosím vás, zareagovať”).

Pragmatickou funkciou disponujú výpovede implikujúce *iróniu súhlasu*. Zdanlivo súhlasným IA je v skutočnosti realizovaný nesúhlasný IA ako výraz nepreferovaného negatívneho perlokučného efektu („súhlasím s pánom AD, že asi žije v inej krajine ako my” – „ich weiss, dieser applaus ist wichtig”).

2.3. Expresívna deixa

K štruktúrnym prvkom diskurzov so špecifickými pragmatickým významom a výraznou kontextovou závislosťou interpretácie patria **deiktické prostriedky**. Ide o gramatické synonymá, ktoré predstavujú spojenie medzi jazykovou štruktúrou a kontextom. Deixa ponúka komunikantom možnosť endoforického a exoforického nadväzovania, v ktorom sa premieta segmentačná sila. Deiktické prostriedky identifikujú pragmatický

vzťah jazykového znaku ku komunikačnej situácii, k hovoriacemu, k adresátovi, k miestu a času. V politickom a publicistickom diskurze je deixa osobitým prostriedkom emocionálno-expresívnej identifikácie, t. j. postojovo-hodnotiacej roviny.

S personálnymi dektickými prostriedkami v 3. osobe sa spája repertoriár výrazov vyjadrujúcich expresívne zdôraznenú neurčitosť. Pragmatickú povahu majú indefinitá „niekto”, „bohviekto” – „jemand”, „einer”, pretože ich hodnotiaci význam v politickom diskurze tenduje k negatívnosti. Nie je výnimočné, ak hostia odkazom referujú k osobám v komunikačnom kruhu. Expresívny náboj majú vo výčitkových IA pragmaticky motivované datívy s reflexívom si, ktoré fungujú ako prostriedky nepriameho kontaktovania („my tu čelíme takýmto faktom a oni si tam spokojne ďalej mňajú”). Príznakové je použitie zámena „sie”, „er” spolu s gestom ruky, ktorým sa gramaticky referuje o tretej osobe v komunikačnom kruhu. Referovanie k osobám vo verejnom mediálnom dialógu výrazmi „sie”, „er” v ich prítomnosti je nevhodné a v rozpore z rečovou etikou (Hirschová 2006).

Formami sociálnej deixy sú oslovenia, ktoré majú identifikačnú a postojovo-hodnotiacu funkciu. V politických talkshow majú konvencionalizovanú podobu. Oslovovanie vyplýva z riadiacej činnosti moderátorov, no v diskusiách sa recipročne oslovujú aj hostia. Politici využívajú oslovenia pri štruktúrovaní príspevku na RA. Ide o akcentované úseky s výzvovou IS alebo expresívne IA. Často ide o prípady zámerne prehnaneho zdvoreného oslovenia. Oslovenia sú súčasťou komunikačnej stratégie politikov a zároveň prvkami organizačnej štruktúry komunikačného aktu. Hostia využívajú expresionálno-emocionálnu identifikáciu komunikačného partnera v nesúhlasných IA, ktorých úlohou je vyvrátiť predchádzajúce tvrdenie moderátorov alebo iného predrečníka („pán kolega, nesúhlasím s vami”; „to nemyslíte vážne, pán podpredseda” – „was macht sie dann so sicher, herr plasberg”; „herr DM, wir machen es einfach nicht”). Postojovo-hodnotiaca rovina a segmentačná funkcia oslovení sa demonštruje aj na hranici komunikačných výmen, keď sa prejavuje ich schopnosť plniť paralelne funkciu segmentátora výpovede a funkciu ukazovateľa intencie.

Oslovenia majú súčasne kontaktnú aj persuazívnu funkciu. Presvedčajúco-kontaktný prístup dosahujú hostia osloveniami v konštelácii s epistemickými slovesami („a vy si to myslíte tiež, pán RS” – „sie alleine, frau AN, sie glauben nicht daran”). Ide o druh pragmatickej presupozície,

pretože adresát si musí vyvodit' významovú zložku, ktorú hovoriaci presuponuje. Cieľom je presvedčiť komunikačného partnera o vlastnom vzťahu k objektívnej skutočnosti. Absencia oslovení je príznakovým znakom a vypovedá o vzťahu medzi komunikačnými partnermi.

3. Záver

Inherentnou vlastnosťou skúmaných politických talkshow je expresívnosť. Postojovo-hodnotiacu rovinu reprezentujú oslovenia, modálne častice, hodnotiace výrazy, kvalitatívne adjektíva, neverbálne prostriedky, indefinitá, oslovenia a výrazové prostriedky, ktoré sú súčasťou nepriameho kontaktovania. Do príspevkov vkladajú komunikanti vždy niečo subjektívne, preto je expresívna IF implicitná v každom RA. Najviac expresívnosti je prítomných v komisívnych a direktívnych IA, ktoré si vyžadujú vyjadrenie subjektívneho názoru. Dominujú nesúhlasné IA, ktoré sa vyhrocujú do obvinení, argumentov, výčítiek, kritiky, výzvy, polemiky až osobného sporu. Expresívne komentovanie pragmatiky je pravidelným rečovým konaním.

Cieľom mediálnej prezentácie osobností spoločenského a politického života je v čase volieb predstavovať vlastné názory, zapôsobiť, ovplyvniť a presvedčiť verejnosť. V expresívnom IA sa realizuje persuzívna komunikačná stratégia politika aj publicistu. Pragmatika presvedčania prezrádza premyslené, zámerné postupy v rečovom konaní a spôsoby využitia situácie v komunikačnej interakcii. Dominantnosť expresívneho výrazu nad témou je prostriedkom prenášania posolstva. Politická talkshow je súčasťou „kráľovstva emocionálneho dotyku“ (Rusnák 2010). Rozdiel medzi hovoreným a mieneným je v politickom a publicistickom diskurze prirodzený, pretože diskutér nemá tendenciu zohľadňovať etický aspekt a „dodržať“ slová, ale zdôrazniť pragmatický aspekt a emocionálny aspekt rečového konania. Preto napr. dochádza k situáciám, že pri používaní znakov hovoriaci nekooperujú, nie sú zdvorilí, ale ironickí.

Literatúra

- Austin J.L., 2000, *Jak udělat něco slovy*, přel. J. Pechar, A. Bakešová, J. Hill, P. Maydl, M. Petříček, M. Sedláčková, P. Stehlíková, O. Vochoč, Praha.
- Borecký V., 2000, *Teorie komiky*, Praha.
- Dolník J., 1993, *Všeobecná lingvistika: Sémantika a pragmatika*, Bratislava.
- Findra J., 2004, *Štylistika slovenčiny*, Martin.
- Hirschová M., 2006, *Pragmatika v češtině*, Olomouc.
- Klincková J., 2011, *Neverbálna komunikácia alebo komunikujeme nielen slovami*, Banská Bystrica.
- Leech G.N., 1983, *Principles of Pragmatics*, London–New York.
- Meibauer J., 2008, *Pragmatik*, Tübingen.
- Rusnák J., 2010, *V kráľovstve emocionálneho dotyku: poznámky o komunikácii v súčasných elektronických médiách*, < http://www.ff.unipo.sk/jak/1_2010/rusnak.pdf >, 22.03.2014.
- Verschueren J., 1999, *Understanding Pragmatics*, London.
- Weinrich H., 2006, *Linguistik der Lüge*, München.
- Wunderlich D., 1976, *Studien zur Sprechakttheorie*, Frankfurt am Main.